

14/11/2012-15
(1038)

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

Н. У. Чайка

**ТЫПАЛОГІЯ ЭЛІПСІСА
У СІНТАКСІЧНАЙ СІСТЭМЕ
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ**

Манаграфія

Мінск
2012

ЗМЕСТ

Дадатак А. Кампаненты семантычнай структуры канструкций з эліпсісам дзеяслова.....	3
Дадатак Б. Прадуктыўнасць мадэлей канструкций з эліпсісам дзеяслова	9
Б.1. Дынамічна-лакатыўны тып	10
Б.2. Экзістэнцыяльна-лакатыўны тып.....	22
Б.3. Акцыянальныя тыпы	26
Б.4. Лакатыўна-пацьентыўны тып	37
Б.5. Акцыянальна-дэлібератыўны тып.....	41
Б.6. Статальны тып.....	45
Б.7. Экзістэнцыяльна-тэмпаральны тып	47
Б.8. Рэляцыйны тып	49
Дадатак В. Частотнасць структурных тыпаў канструкций з эліпсісам дзеяслова	51
В.1. Поліпрэдыкатыўны тып	52
В.2. Звышфразавы тып: самастойныя сінтаксічныя адзінкі ў структуры звышфразавага адзінства	63
В.3. Звышфразавы тып: эліптычныя і парцэляваныя канструкцыі ў структуры звышфразавага адзінства.....	76
В.4. Ускладнена-паратаксічны тып	84
В.5. Ускладнена-паўпрэдикатыўны тып	89
B.5.1. Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі азначэннямі.....	89
B.5.2. Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі акаличнасцямі	91
В.6. Ускладнена-параўнальны тып	94
В.7. Ускладнена-далучальны тып.....	96
В.8. Ускладнена-паратаксічны тып	98
B.8.1. Ускладнена-інtradуктыўны тып (з устаўнымі канструкцыямі)	98
B.8.2. Ускладнена-інtradуктыўны тып (са звароткамі).....	101
Дадатак Г. Кампенсаторныя семантычныя кампаненты ў канструкциях з эліпсісам дзеяслова	103
Г.1. Дынамічна-лакатыўны тып	104
Г.2. Акцыянальныя тыпы	110
Г.3. Лакатыўна-пацьентыўны тып	120
Г.4. Акцыянальна-дэлібератыўны тып.....	122
Г.5. Экзістэнцыяльна-лакатыўны тып.....	125
Г.6. Статальны тып.....	128
Г.7. Экзістэнцыянальна-тэмпаральны тып	130
Г.8. Рэляцыйны тып	132

Дадатак Д. Функцыянованне канструкций з эліпсісам дзеяслова	134
Д.1. Выражэнне прэдыкатыўных катэгорый у канструкциях з эліпсісам дзеяслова	135
Д.1.1. Выражэнне катэгорыі тэмпаральнасці	135
Д.1.2. Выражэнне катэгорыі мадальнасці	142
Д.1.3. Выражэнне катэгорыі персанальнасці.....	149
Д.2. Канструктыйная поліфункцыянальнасць сінтаксем у парадыгме структурна-сінтаксічных мадыфікаций.....	155
Д.2.1. Канструктыйна-трансфармацыйныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем	155
Д.2.2. Канструктыйна-катэгарыяльныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем	166
Д.2.3. Логіка-семантычныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем..	174
Дадатак Е. Акт аб укараненні.....	177

**B.2. ЗВЫШФРАЗАВЫ ТЫП:
САМАСТОЙНЫЯ СІНТАКСІЧНАЯ АДЗІНКІ
Ў СТРУКТУРЫ ЗВЫШФРАЗАВАГА АДЗІНСТВА**

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
Эліптычная і поўная (або эліптычная) канструкцыі	Логіка-семантычныя адносіны. <i>Тое snасці</i>	Паўтор лексічна тоесных прэдыкатыўнага (эліпсаванага) і паўпрэдыкатыўнага кампанентаў	42	22 %	Жылі і жывёл усім, // Чым жыццё нас адорвае, // Свой крыж несучы , быццам лёс. // <i>Xто – ўпарта!</i> Над зорнаю прорваю. // <i>Xто – роспачна – сцежскамі слёз</i> (Т. Бондар)
		Метафарычны паўтор аб'ектных кампанентаў	32	17 %	Цяпер жа, кажуць, пустых кабінетаў мно- га. Самы момант якую-небудзь свабодную пасаду (А. Макаёнак); <i>Яичэ дыміца нач, як галавешка.</i> // <i>Туман –</i> // <i>Астылым попелам над ёй</i> (А. Граchanікаў)
		Анафарычны паўтор аб'ектных кампанен- таў	39	21 %	– Некалькі камісій за тыдзень. <i>I кожнай</i> – увагу, транспарт... (А. Дзялендзік)
		Паўтор лексемы (прэдыкатыўна дамінантнай) у поўнай і эліптычнай канструкцыях	33	18 %	– Томачка, як заўсёды, <i>са свежымі квет-камі</i> . (<u>Нюхае</u>). Ах, як яны цудоўна пахнуць! Ды эта ж палявыя... (А. Макаёнак); <i>А мне патрэбны</i> сёння толькі кветкі. Заместа неба – кірмашовы дах. // <i>Прылаўкі,</i> <i>што цяжкія ваганеткі.</i> // <i>I ў кожнага – свой</i>

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя судносіны	Прыклады
					<p>асаблівы пах... (Р. Баравікова); <u>Каралёў</u> (дастae з партманета некалькі зялёных банкнотаў, кладзе iх на бакал). – Тут трыста (А. Дудараў)</p>
		Паўтор функцыянальна эквівалентных кампанентаў	41	22 %	<p><i>I вось (Ліда) дачку яму нарадзіла. Адзіная ў іхнай палаце дзяўчынка. Ва ўсіх астматніх, як у яе, Нюты, хлопчыкі</i> (Г. Багданава); – Ты як – на вуліцы? – глухім, перацятым голосам запытаўся ён. – Не, цераз роў. <i>A там у поле i – на станцую</i> (В. Быкаў)</p>
Усяго			187	100 %	
Эліптычная і поўная (або эліптычнай) канструкцыі	Супрацьпастаўленне	Супрацьпастаўленне кампанентаў без змены класа слоў (суб'ект – аб'ект)	28	21 %	<p>Вайна – вайнай... А трэба ўсім // Што дзень акраец хлеба...// Хай будзе ён сухім, малым, // Калючым, шэранным, а з ім, // Надзённым, жытнім, дарагім, – // Нам жыць! Акрайчык – трэба (А. Бялевіч); – Давайце я схаджу, – сказаў ён проста, нібы гутарка ішла ab якой драбязе. – Калі што – кулямётам (В. Быкаў)</p>

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя адносіны	Прыклады
		Супрацьпастаўленне кампанентаў без змены класа слоў (аб'ект – аб'ект)	32	24 %	– <i>У падвале холадна. Ежы няма. А тут – сыр, малако, рыба, бананы</i> (Г. Марчук); – <i>Чалавек заваліў работу. Яго б з партыі... А мы – вымову...</i> (А. Дзялендзік)
		Супрацьпастаўленне кампанентаў са зменай класа слоў (аб'ект – аб'ект)	47	34 %	– <i>Бывала ж, хваробы такой не было. А цяпер – то адзін, то другі, і ўсё больш з начальства</i> (А. Петрашкевіч)
		Супрацьпастаўленне кампаценгтаў без змены класа слоў (іменны предыкат – аб'ект)	29	21 %	– <i>А тут – улась, не крані яго. А сам – за змеявік ды пад ногі... Таптаць...</i> (І. Мележ)
<i>Усяго</i>			136	100 %	
Эліптычная і поўная (або эліптычна) канструкцыі	<i>Адносіны неадпаведнасці.</i> Адносіны частковай неадпаведнасці	Неадпаведнасць прэдыкатыўнага і тэмпаратыўнага кампанентаў	12	14 %	– <i>Нічога, уважсу! Не канешне – на вашага п'янага Мікалая</i> (І. Мележ)
	Адносіны поўной неадпаведнасці	Неадпаведнасць прэдыкатыўнага і акалічнаснага кампанента	39	44 %	– <i>Тут і ў сям'і грызешся вечно, брат брата за горла бярэ! А то каб з чужымі – мірно!</i> <i>Смех, дый годзе</i> (І. Мележ)

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя сустадносіны	Прыклады
		Неадпаведнасць аб'ектных кампанентаў	37	42 %	- Зручная ў цябе пазіцыя – за людзей, для іх дабрабыту. А тэхнакрат Ляшчук – за бяздушныя агрэгаты... (А. Дзялендзік)
	Усяго		38	100 %	
	Усяго (ад агульной колькасці)		88	15 %	
Поўная і эліптычнай (або эліптычнай) канструкцыі	<i>Адносіны функцыянальнай эквівалентнасці.</i> Адносіны эквівалентнага ўключэння	Эквівалентнае ўключэнне предыкатаўных і аб'ектных суб'ектных кампанентаў	47	29 %	<p>- Я пра што... Ці, скажам, табе не хацелася б мець у сталіцы трохпакаёвую кааператывную? (Г. Марчук);</p> <p>- Чуеш?... Зноўку гром... // А гэта, бацька, твой бушуе – // Цёплы, светлы дом (А. Вялюгін);</p> <p>Аднойчы разважалі, // Колькі хто хацеў бы // Жыць на свеце. // Матылі – пакуль цвітуць кветкі. // Птушкі – пакуль іх носяць крылы. // Звяры – пакуль іх кормяць ногі. // Дрэвы – пакуль на сваіх плячах трymаюць неба (М. Танк)</p>

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфраза- вага адзін- ства	Адносіны паміж сін- таксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звыш- фразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная калькасць	Працэнтныя калькасці	Прыклады
		Эквівалентнае ўклю- чэнне зместу дзея- слоўнага прэдыката (эліпсанага) у імен- ны	25	15 %	<i>А трэція – дык занятыя! Адразу па два кавалеры, як стражса, па баках (І. Мележ); Ну вось і ўсё... Куды цяпер? (Г. Багданава)</i>
		Эквівалентнае ўклю- чэнне зместу аб'ек- тнага кампанента ў суб'ектны	18	11 %	<i>– Тут – заключэнне праектнага інстыту- та! Гэта – з міністэрства! Гэта – доктар навук са сталіцы! (А. Дзялендзік); Яны ж рэліквii Кіеўскай Русi 10 – 12 ста- годдзя. Ад iх – назва вёскi (А. Петрашкевіч)</i>
	Адносіны безэквівален- тнага ўключення	Безэквівалентнае ўключенне зместу эліптычнай канструк- цыі ў змест поўнай	19	12 %	<i>Чамусьці ўзяў і ўсё парушыў. На мой пры- вем – глухi адказ (Р. Баравікова); Хопіць вам пра гроши. Сядайце да стала (Г. Марчук); – Цяпер лепиш. Спачатку дай таблеткi. Я магу і халоднае (А. Дзялендзік); – Я не пра тое... Каб адрамантаваць водаправодную сетку, патрэбна не мени трох сумак (М. Матукоўскi);</i>

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя судносіны	Прыклады
					<ul style="list-style-type: none"> – <i>Гэта я ад радасці... Клянуся, я не верыла, што можна знайсці такія гроши. I Юля не верыла. Толькі ты верыў</i> (А. Дудараў); – <i>Гэта ў вас ад бяссонніцы... У чатыры раніцы толькі пеўні сур'ёзна кукарэкаюць</i> (А. Дудараў)
	Уключэнне кампанентаў, што знаходзяцца ў рода-відавых адносінах	Рода-відавае ўключэнне аб'ектных кампанентаў	27	17 %	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Ето – камісія: адны калгасаўскія!.. Аднаго Чарнушику – ад усяго сяла</i> (І. Мележ); – <i>Наслухаўся я да моташнасці і мусульманскіх наслоў, і копскіх, і іудзейскіх... А цяпер вось яичэ і грэчаскі на нашу галаву</i> (А. Петрашкевіч)
	Уключэнне функцыянальна тоесных кампанентаў	Уключэнне зместу акалічнаснага кампанента ў змест прэдыкатыўнага (функцыянальна тоеснага)	26	16 %	<p>Бягу. Чаго стаяць пад грушай. I наўздағонку – лістапад (Р. Баравікова);</p> <p>Музыку і там любяць. Я ахвотна (К. Чорны);</p> <p>Свячка, значыцца, з табой. // A ўсё ж пакаже панеру (А. Бялевіч)</p>
Усяго		162	100 %		
Усяго (ад агульной колькасці)		162	27,5 %		

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
Поўная і эліптычная канструкцыі	<i>Адносіны перакрыжавання</i>	Перакрыжаванне прэдыкатыўных і аб'ектных кампанентаў, што адносяцца да розных мнóstваў	14	2,5 %	<p>Ін усміхнуўся і мімаходзь заўважыў: як жанчына ставіцца да кветак, так і да мужа. Зноў ён пра сваю жонку... (Г. Багданава);</p> <p>Таленавітым людзям нельга жыць па адным. Памятаю, калі вучыліся, быў фільм «Монпарнас-19». Там таксама пра гэта (Г. Багданава);</p> <p>Гэта ж мне казалі: у ЦК камсамола вызвалілася месца інструктара. Прасілі падказаць каго (Г. Багданава);</p> <p>Тут завезлі адну рэч у магазін. Хачу цеішчы ў падарунак (Г. Марчук);</p> <p>– Шар зямны да вачэй абклеены. // У навінах – дошка аб'яд. // Словы, слова – нібы з канвеера... // А навокал – вецер гуляў... (В. Зуёнак);</p> <p><i>От бо памяць у мяне! Каб яна спрахла. Дзе же гэта я?..</i> (К. Чорны);</p>

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя судносіны	Прыклады
					<p><i>Хаб мне ды свайго агранома... Прызнаца, я б, можа, не ламаў галавы над гэтymi кніжкамі</i> (А. Макаёнак);</p> <p><i>Мільгаюць падковамі коні.</i> // Я – з вами (Л. Геніуш);</p> <p><i>Прыкідваўся галодным, бедным. У золата дачку апранае. Вазу за васемсот рублёў</i> (Г. Марчук)</p>
<i>Усяго (лагічныя адносіны)</i>			587	100 %	
<i>Усяго (ад агульной колькасці)</i>			587	56,8 %	
Поўная і эліптычная канструкцыі	<p><u>Семантыка-сінтаксічныя адносіны.</u> Эліптычны сказ змяшчае вывад</p>	<p>Сэліса ве ўзаемадзе- чыне</p>	63	14 %	<p><i>Мухіна (разгублена). На распрацоўку гэтай ідэі мы загубілі столькі часу і сродкаў... I, ведаеце, не трэба так заўзята...</i> (А. Петрашкевіч);</p> <p><i>Уцёк я, Марыя Вікенцьеўна. Старастам цяпер у вашага бацюшкі</i> (Г. Марчук);</p> <p><i>Мы выйшли з кавярні. I зноў проста ў вочы – гэты мажны пыхлівы дом з калонамі па той бок праспекта</i> (Г. Багданава)</p>

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
	Эліптычны сказ змяшчае пасылку	Сэнсавае ўзаемадзяяне	24	5 %	<i>– Каб я – і з ёй? // Ды ты вар'ятка, // Калі паверыла ў абман (Н. Гілевіч); Дзіця... А як тады з навукай? // Яно, павер, мне звяжса руکі, // І я тады ўжо не вучоны (А. Бачыла)</i>
	Адносіны выніковасці (эліптычны сказ змяшчае пасылку)	Сэнсавае ўзаемадзяяне	28	6 %	<i>– Альжбета Францаўна Кудзёлка... // Разводка быццам бы..., але // Па ўсім відаць, што не свісцёлка... // Да ўсіх – з павагай у сяле... (Н. Гілевіч)</i>
Эліптычныя канструкцыі	Умоўна-выніковыя адносіны	Сэнсавае ўзаемадзяяне	52	12 %	<i>– I каб нікому ні слова! Паняла? A то – пеўніка пад стрэшку (В. Быкаў)</i>
	Поўнай і эліптычнай канструкцыі	Прычынныя адносіны (эліптычны сказ змяшчае прычыну)	Сэнсавае ўзаемадзяяне	29	<i>– Прысядкі ёй трэба! З майм здароўем – «Лявоніху». Хадзі во, разгінай мяне... У мяне ж сярэдзіна (А. Дудараў); <i>А вы не маглі б ваш тон на дзве актавы ніжэй? ... Ці так перапалохаліся за сваю дысертацыю?</i> (А. Петрашкевіч)</i>
	(парцэляваны поўны)	Прычынныя адносіны (парцэляваны поўны)	Структурна-сэнсавае ўзаемадзяяне з пар-	34	<i>Каб дзень ад воч цямрэчай неадрыўнай, // Каб не ўсчалася, не прыйшла вайна... //</i>

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя судносіны	Прыклады
	сказ змяшчае прычыну)	цэляванай канструкцыяй			Мне Мацераю Божаю яна (Т. Бондар)
Эліптычныя канструкцыі	Прычынныя адносіны (адзін з эліптычных скажаў змяшчае прычыну)	Сэнсавае ўзаемадзеянне	38	9 %	— <i>A табе – абы ў рожскі. Не можаши з зяцем па-добрараму</i> (А. Петрашкевіч); <i>Яны ўжо тут.</i> У дзвёры не выйдзем. Ты зможаш праз акно? (М. Матукоўскі)
Поўная і эліптычная канструкцыі	Адносіны меры і ступені (эліптычны сказ указвае на меру і ступень)	Сэнсавае ўзаемадзеянне	19	4 %	<i>Мясціна слаяная на зайдздрасць. // Сюды – не сорам – з «кірмашу»...</i> // Ну што ж, вярнуся ў хату зараз, // Скажу таксама Тамашу... (Н. Гілевіч)
Поўная і эліптычная канструкцыі	Мэтавыя адносіны (поўны сказ змяшчае мэту)	Структурна-сэнсавае ўзаемадзеянне з парцэляванай канструкцыяй	32	7 %	<i>Туды, туды – увага, сіла, // І гроши, сродкі ўсе – туды. // Каб цаліна закаласіла // На незлічоныя пуды</i> (Н. Гілевіч)
Эліптычныя канструкцыі	Прычынныя адносіны (парцэляваны эліптычны сказ змяшчае прычыну)	Структурна-сэнсавае ўзаемадзеянне з парцэляванай канструкцыяй	67	15 %	— <i>Мне галоўнае – каб у партызаны. Бо мне ўжо дома – неяк</i> (В. Быкаў); <i>Ідзі зрубі дзве груши. Месца пад новую цяплюцу трэба</i> (Г. Марчук)

Працяг табліцы

Кампаненты ў структуры звышфразавага адзінства	Адносіны паміж сінтаксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звышфразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
Поўная і эліптычная канструкцыі	Эліптычны сказ змяшчае абагульненне	Сэнсавае ўзаемадзейнне	21	5 %	<p>– Гаварыць табе яшчэ хochaцца з кім-небудзь... <i>A перад смерцю чалавек заціхае і маўчыць, як тваё Сонца...</i> Колькі гэта табе? (А. Дудараў);</p> <p>Зноў званок – настойлівы, вясёлы. Гэта аkiёры (Г. Багданава);</p> <p><i>Я заўсёды хацеў любіць, і мара ад мяне хілілася, як зрадніца...</i> Калі спрабавалі любіць, дык абавязкова за нешта...</p> <p>Ты ўжо дахаты? (А. Дудараў);</p> <p><i>Каварныя, зламысныя, адступніцкія часы, князь.</i> Не ты, дык цябе (А. Петрашкевіч);</p> <p>– Глядзі, Хрысція, загіне сын. У такі момант – разам трэба (А. Дзялендзік);</p> <p>– <i>Не! Пойдзем!</i> – яна цягнула сына да сельсавета! – Я гэтаму ... начальніку пакажу!</p> <p>Гэта яму не пры немцах! Ён у мяне паскача! (А. Дудараў)</p>

Заканчэнне табліцы

Кампаненты ў структуры звышфраза- вага адзін- ства	Адносіны паміж сін- таксічнымі адзінкамі (эліптычнай і поўнай) у структуры звыш- фразавага адзінства	Спосабы і сродкі рэалізацыі адносін	Агульная колькасць	Працэктныя суадносіны	Прыклады
		Сэнсавае ўзаемадзе- янне метафарызава- ных кампанентаў	41	9 %	Усё, чытач. Я стаўлю кропку. // Ах, не завер- шаны сюжэт? // Ну што ж рабіць? Далей – ні кроку. // Далей – табу і запавед (Н. Гіле- віч)
<i>Усяго (семантыка-сінтаксічныя адносіны)</i>			448	100 %	
<i>Усяго (ад агульнай колькасці)</i>			448	43,2 %	
<i>Усяго</i>			1035	100 %	